

Asunnottomat suomalaisina muukalaisina

■ LEENA ERÄSAARI

Juho Saari: *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Gaudeamus 2015.

Erkki Tuomioja ehti kirjablogissaan arvioida hyvinvointisosiologian professori Juho Saaren teoksen ennen kuin olin lukenut teosta edes puoleen väliin. Tuomioja katsoo, että teoksessa on enemmän omia mielipiteitä kuin Saaren aiemmissa teksteissä. Sekö mahtaa olla syynä, että teos oli selvästi luettavampi kuin kirjoittajan aiemmat tekstit, jotka ovat monesti jääneet minulta kesken.

Huono-osaisuuden notkelmien tutkiminen

Saari rakentaa yleensä tutkimuksensa suurille, itse hankituille kvantitatiivisille aineistoille. Myös tämän tutkimuksen taustalla ovat tällaiset kvantitatiiviset aineistot, joita on pehmennetty haastateluilla. Tutkimuksen ideana on tutustuttaa lukijat sellaisiin suomalaisiin, jotka ovat yhteiskunnassamme kaikkein huono-osaisimpia. Tällaisiksi pohjalla oleviksi ihmisiksi Saari on valikoinut asunnottomat, joskin hän on tutkinut viime vuosina myös muita suhteellisesti ja absoluuttisesti köyhiä. Muiden köyhyystutkijoiden tavoin Saari pohtii erilaisia tapoja määrittellä köyhyyttä ja huono-osaisuutta. Nämä erilaiset määrittelyt ja pohdinnat köyhyyden luonteesta etenevät suhteellisen rivakasti. Koska teksti ei ole itseisarvoista ideoiden pyörittelyä, se on miellyttävää luettavaa.

Köyhät muukalaisina

Saaren teoreettisena lähtökohtana on kaksi saksalaisen klassikkososiologi Georg Simmelin esseitä, joista toinen käsittelee köyhää ja toinen muukalaisia tai pikemminkin vieraita. Nämä esseet on kirjoitettu 1900-luvun alussa, jolloin niin sanottua universaaliala sosiaaliturvaa ei tunnettu, kuten ei myöskään suhteellista köyhyttäkään. Muukalaisia Simmelin ajan Berliinissä eivät suinkaan olleet Simmel ja lukuisat muut juutalaiset, jotka olivat ainoa merkittävämpi etninen ryhmä ja jotka olivat lisäksi hyvin integroituneet saksalaiseen yhteiskuntaan, yliopistolaitokseen ja muuhun korkeakulttuuriin.

Ajatus köyhistä muukalaisina tai vieraina oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa monin tavoin läsnä Euroopassa. Aikaa leimasi uudenlainen kiinnostus köyhien ihmisten elämää kohtaan. Silloin aloiteltiin köyhien tutkimista, syntyi tilastolaitoksia sekä haastattelu- ja havainnointimenetelmiä köyhien elämän valottamiseen. Harjoitettiin myös erilaisia kunnallisia ja valtiollisia hyväntekeväisyyden sekä filantropian muotoja avustusten ja vakuutusmuodossa. Tuon ajan köyhien tutkimuksesta on käytetty ilmausta ”kartan valkoisten läikkien kartoittaminen”. Julkisen vallan ja vapaaehtoisten toimista puolestaan käytettiin ilmausta ”sota köyhyttä vastaan”. Nousevan työväenliikkeen ja sen synnyttämän liikehännän ohella myös köyhyys oli tärkeä yhteiskunnallinen teema, johon Simmel sosiologina otti kantaa.

Simmelin mukaan köyhästä ei tule köyhä olosuhteiden vuoksi, olemalla köyhä, vaan siten, että yhteiskunnalliset instituutiot mää-

rittelevät hänet köyhäksi – tuoloin siis aloitteleva tutkimus, hyväntekeväisyys tai kunnat. Simmelin pohdinnat köyhästä ovat olleet niin sanottua aikalaisdiagnoosia, kun suhteellista köyhyttä ei vielä tunnettu. Köyhiä auttoivat kirkko, muut hyväntekeväisyysjärjestöt sekä kunnat ja kaupungit. Jälkimmäiset tukivat lähinnä kunnollisia tai ansaitsevia köyhiä. Niinpä köyhien määrittelyssä keskeistä oli juuri kunnollisten tai ansaitsevien köyhien löytäminen ja vastaavasti rajanveto niihin, jotka eivät olleet ansaitsevia.

Simmelin tuotannossa on myös esseitä, joissa hän käsittelee toista tavallista tapaa määritellä ja kohdata köyhiä, nimittäin hyväntekeväisyyttä. Simmel ei ollut hyväntekeväisyyden kannalla, vaan kannatti pikemminkin reformipolitiikkaa, ehkäpä juuri universaaleja etuuksia, joskaan sellaisia ilmauksia ei tuolloisista teksteistä löydy. Simmel kirjoittaa, että hyväntekeväisyyttä ei tulisi harjoittaa, sillä siitä puuttuu rationaalinen harkinta, koska naispuolisen hyväntekijän toimintaa ohjaa pelkkä välitön tunne.

Simmelin pohdinnat köyhän määrittymisestä instituutioiden avulla sopivat hyvin tutkimukseen, missä tutkittavien huono-osaisten joukko on tarkkaan määritelty. Ehkäpä omaan aikaamme sopii sekin, että tutkimuksessa haetaan nimenomaan sellaisia ryhmiä, jotka ovat yhteiskunnassamme kaikkein selvimmin huono-osaisia. Toisaalta tutkitut (entiset) asunnottomat eivät olisi ehkä täyttäneet Simmelin ajan kunnollisen köyhän kriteereitä, koska suurella osalla tutkituista oli alkoholi- tai muu päihdeongelma.

Saari on tuottelias tutkija, jonka oman tuotannon luettelo on yli sivun pituinen lähdeluettelon kaikkiaan kahdeksastatoista sivusta. Pääteoreetikoksi valitulta Simmeliltä lähteenä on käytetty kahta lyhyttä esseitä. Näiden esseiden ajatukset on upotettu oivaltavasti tutkimukseen, mutta mieluausti olisin nähnyt myös hieman paremman kehystyksen Simmelin ajatuksille. Toisaalta olen myös itse käyttänyt omassa väitöskirjassani hieman samaan tyyliin, kehystämättä, muun muassa Simmelin (sosiaalisen) etäisyyden ideaa, joka on muukalaisia koskevan esseiden keskeinen näkökulma.

Ajatus muukalaisista, vieraista tai oudoista, mitä saksan termi *die Fremden* tarkoittaa, pitää sisällään näkemyksen sosiaalisesta ja fyysisestä etäisyydestä. Saarella on ajatuksena tutustuttaa lukijat tutkimuksensa avulla tämän pienen vähäväkisen ryhmän elämään. Tutustuttamisen tarkoitus on etäisyyden vähentäminen ja vastaavasti empatian lisääminen. Sama motiivi ajoi myös filantrooppeja ja yhteiskunnan uudistajia reilut sata tai sataviisikymmentä vuotta sitten heidän perehtyessään kaupunkien köyhien elämään tarkoituksenaan sen parantaminen.

Huono-osaisuuden omistaminen

Saari etsii tutkimuksessaan nykyisistä tai entisistä pitkäaikaisista asunnottomista monenlaisia määritelmiä ja luonnehdintoja, jotka tekevät ryhmästä huono-osaisten. Hän kysyy huono-osaisten määrittelyä myös muilta kansalaisilta ja kansainvälisistä tilastoista sekä tietysti asunnottomilta itseltään. Tutkimuksen ideana on etsiä tälle huono-osaisten ryhmälle sekä ul-

koisia että sisäisiä kriteereitä. Ulkoisia kriteerejä ovat esimerkiksi asunnottomien lukumäärä, sukupuoli, heidän tulonsa ja varallisuutensa, terveystilansa, nykyinen asuminen, perheet ja muut tärkeät ihmiset, palveluita järjestävät instituutiot sekä heidän vuokseen harjoitettu politiikka. Hänen tutkimiaan kaikkein huono-osaisimpia ihmisryhmiä, köyhyyden notkelmissa olevia, ovat laitosten asukit, kuten vangit ja mielenterveyskuntoutujat, leipäjonon käyttäjät ja pitkäaikaisasunnottomat.

Saaren pohdinnat niistä instituutioista, jotka osallistuvat sosiaalisten ongelmien määrittelyyn ja ratkomiseen ovat kiinnostavia. Saari käyttää ilmausta ”omistaminen” tästä määrittely- ja ratkaisuprosessista. Omistamisprosessiin osallistuvat yliopistojen eri disipliinien, kuten sosiologian, sosiaalipolitiikan ja moraalifilosofian, sekä tutkimuslaitosten lisäksi eduskunta, oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, ympäristöministeriö, sisäasiainministeriö ja työ- ja elinkeinoministeriö. Saaren havainto, että ilman ”omistajuutta” huono-osaisuudelle ei tapahdu mitään, on kiinnostava ja tulee teoksessa havainnollistettua. Itse olen nimittänyt ”omistamisen” prosessia tuotteistamiseksi, mutta ymmärtääkseni Saari tarkastelee samaa asiaa. Jäin myös miettimään ministeriöiden listaa. Listasta nimittäin puuttuu superministeriö, valtiovarainministeriö, joka ei tietenkään halua omistaa sosiaalisia ongelmia, mutta kykenee tehokkaasti estämään muita tarttumasta toimeen. Jos siis voisi esittää toiveen jatkotutkimukselle, niin Ville Yliaskan (2014; ks. arvio *Tieteessä*

tapahtuu 3/2015, 63–66) väitöskirjasta voisi hyvinkin löytyä tietoa siitä, kuinka huono-osaisien elämää parantavat reformit estetään.

Omistajuuden kannalta on kiinnostavaa, että sosiaaliset oikeudet, hyvinvointivaltion periaatteet tai moraalifilosofiset pohdinnat puutteenalaisten auttamisesta eivät varsinaisesti puret, kun haluttiin perustella sitä, miksi asunnottomuus ei ole ihmisille hyväksi. Perusteluksi sen sijaan hyväksyttiin korkeimman hallinto-oikeuden linjaukset, joissa asuntoloiden suuria, jaettuja tiloja pidettiin lainvastaisina, koska ne eivät taanneet asukkaille yksityisyyden suojaa. Yksityisyyden suojan takaaminen on siis ollut tärkeämpi argumentti asunnon välttämättömyydelle kuin vaikkapa oma sänky tai mahdollisuus tehdä ruokaa.

Asunto ensin

Asunnottomuuden vähentämiseen tarkoitettu ohjelma on tarkoittanut kahta asiaa. Yhtäältä vanhoja asuntoloita on uudistettu sellaisiksi, että kaikilla asukkailla on oma huone. Toisaalta se on merkinnyt myös, että asunnottomat ovat saaneet oman vuokra-asunnon. Ohjelmassa on ollut kantavana ideana ”asunto ensin”, millä tarkoitetaan, että vasta asunnon tai asuntolapaikan saamisen jälkeen aletaan paneutua ihmisen elämän kohentamiseen muiden palvelujen avulla. Esimerkiksi monilta pitkään asunnottomina olleilta puuttuvat taidot asua omissa asunnossa. Asunnottomuusohjelma pitää sisällään sekä asuntoja, asuntolapaikkoja että asumiseen ja asunto-ohjelman toimeenpanoon liittyviä palveluita. Saari kuvaa asukkaiden valikointiprosessia suhteellisen huolellisesti,

sanallisesti ja kuvioiden avulla. Ylipäänsä tutkimuksessa on kuvioita, kaavioita, pylväitä ja diagrammeja runsaasti, omaan makuuni hie-man liikaa.

Saari osoittaa konkreettisesti asunnottomuusohjelmien toimeenpanoa kuvatessaan, että hyvin hoidettu ”omistajuus” tuottaa tulosta. Asunnottomien määrä on tasaisesti laskenut huolimatta kohonneista asumiskustannuksista, yleisestä haluttomuudesta panostaa sosiaalisten ongelmien poistamiseen jne. Hän katsoo, että asunnottomuusohjelmat kertovat, että uusi julkisjohtaminen on tässä onnistunut. 2000-luvulla toimeenpantujen projektien saavutukset asunnottomuuden vähentämisessä ovat sitäkin merkittävämpiä, koska samaan aikaan yleinen eriarvoisuus ja suhteellinen köyhyys ovat lisääntyneet. Ohjelma on kallis yhtiä asutettua ihmistä kohden, mutta koska henkilömäärät ovat pieniä, on hankkeen kokonaisrahoituskin suhteellisen pieni.

Hanketta varten rakennetut tai vuokratut asunnot jäävät myös kuntien tai muiden rakennuttajien omaisuudeksi senkin jälkeen kun nykyisen asukin asuminen siinä lakkaa. Saari mainitsee, että ainakin ARA ja Raha-automaattiyhdistys ovat olleet rahoittamassa hanketta, mutta ei tarkemmin kerro, miten suurella osuudella. Oma kokemukseni Helsingin kunnallispolitiikasta antaisi hieman vihjettä siihen, että kaupungin kannattaa rakentaa vuokra-asuntoja, jos niihin saa avustusta valtiolta. Julkisilla varoilla rakennetut tai ostetut asunnot voi myös myydä muutaman vuoden kuluttua.

Asunnottomien asuntoihin sijoitetut rahat eivät siis häviä mus-

taan aukkoon, vaan kartuttavat joko kunnan tai kolmannen sektorin toimijan kiinteistö-omaisuutta. Saari sanoo, että hän rajaa tutkimuksensa ulkopuolelle projektin taloudellisten vaikutusten arvioinnin. Rajaus on hyvä, mutta toisaalta hän kuitenkin laskee projektin kustannukset henkeä kohden ja myös miettii syitä siihen, että projekti on kalleudestaan huolimatta onnistunut. Onnistumisen syiden pohdinoista en löytänyt kunnille tulevia taloudellisia etuja. Voin olla aivan hakoteillä, mutta nykyisen politiikan analysoinnissa päivä päivältä tärkeämmäksi näyttää käyvä periaate *follow the money*.

Saari on tässä tutkimuksessa käyttänyt myös laadullisia tutkimusmenetelmiä, mikä on hänelle uutta. Hän käyttää ja näyttää haastatteluja. Olen koko tutkijaelämäni käyttänyt ja opettanut laadullisia menetelmiä ja pitänyt lähtökohtana, että aineistot kehystetään tutkijan sanomisilla. Tutkija ei tietenkään saa puhua haastateltavien päälle eikä kannata toistaa, mitä ihminen on sanonut. Ymmärsin kertomukset vain siksi, että olen lukeutunut muitakin tutkimuksia entisistä asunnottomista. Hyvä perehdytys aiheeseen on esimerkiksi tutkimuksen lähdeluettelosta puuttuva Leena Autonen-Vaaranien väitöskirja (2009).

Suurin osa tutkimuksessa haastatelluista ihmisistä puhuu sellaisesta kohdasta elämäänsä, missä he voivat verrattomasti paremmin kuin ennen asunnottomina. Kaikki elämäntarinat sisältävät perusjuonen, jossa ennen oli huonomin kuin nyt, kurjan menneisyyden vastakohtana on nykyisen tilanteen hienous. Haastateltujen ihmisten asuinolot ovat erilaiset,

jotkut asuivat omista asunnoista itsenäisesti, toiset taas asuntoloissa, joskin omassa huoneessa. Asumismuoto vaikuttaa ihmisen elämäntapaan, mutta tämänkin asian lukija joutuu etsimään elämäkertojen rivien välistä. Saari kyllä sanoo, että ei ole varsinaisesti kiinnostunut asunnottomista, vaan huono-osaisista, ja asunnottomat on valittu tutkimuksen aiheeksi edustamaan huono-osaisuutta eikä kodin puuttumista. Jos tarkoitus on käyttää elämäkertoja sosiaalisen etäisyyden vähentämiseen, en ole aivan vakuuttunut siitä, että haastattelut toimivat toiveen suuntaan.

Sipilän uuden hallituksen ohjelmaan on kirjattu eläkkeensaajien asumistuen pienentäminen, mikä on saanut monet eläkeläiset pelkäämään asunnotonta tulevaisuutta. Pyysin erästä tällaista ystävääni lukemaan teoksen. Hänen kommenttinsa haastatelluista oli, että hän ei kyennyt samastumaan näihin ihmisiin. Jos edes pienituloisen eläkeläinen ei kykene samastumaan tutkimuksen huono-osaisiin, onko kovin todennäköistä, että niin tekevät nykyiset päätöksentekijät hallituksessa tai ministeriöissä? Toivottavasti skeptismini on turhaa ja Saaren toive asunnottomuusohjelman jatkamisesta kantaa uuden hallituksen asialistalle. Voi kyllä olla, ettei ongelma ole tutkimusten ratkaistavissa – olivatpa niiden valinnat kuinka hyviä tahansa.

Kirjallisuus

Autonen-Vaaranieni, Leena: *Eronneiden miesten kodit ja kotikäytännöt*. Acta Universis Tampereensis 2009.

Eräsaari, Leena: Miten uusliberalistinen hegemonia rakennettiin Suomeen? *Tieteessä tapahtuu* 3/2015, 63–66. Luettavissa myös verkos-

sa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/50788/15465>
Yliaska, Ville: *Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Into 2014.

Kirjoittaja on yhteiskuntapolitiikan dosentti ja sosiaalityön professori (emerita).